

2008 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikaları ve Paydaş Analizi

Hamza ATEŞ *

Mücahit BEKTAŞ**

Geliş Tarihi (Received): 05.09.2017– Kabul Tarihi (Accepted): 28.08.2018

Öz

Ülkelerin nüfusu ana politika konularının başında gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde de kuruluşundan bu yana nüfusla ilgili pek çok politika geliştirilmiştir. 1950’lere kadar (savaş ve göçlerden dolayı sayının oldukça azalmış olmasından) nüfusun plansız ve kontrolsüz artırıldığı görülmekteyken, DPT’nin kurulmasıyla planlı ve nüfusun azaltılmasına yönelik politikaların yürütüldüğü, ana hatları ile söylenebilir. AK Parti Hükümetleri, bilhassa 2008 yılından itibaren nüfusun hem nicelik hem de nitelik yönünden artırılması yönünde politikalar benimsemiştir. Çalışmada, 2008’den önceki dönemlerin betimsel anlatımından sonra; CHP, MHP, HDP, TOBB, TÜSİAD, AB ve benzeri paydaşlar üzerinden söylem ve içerik analizi kullanılarak 2008’den sonraki dönemde uygulanan ve doğal nüfus artışına dayalı politikalar ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda ekonomik kalkınma hedefleri olan kurumlar, yaşanan demografik değişimin iyi değerlendirilerek gerekli önlemlerin alınması durumunda, nüfus artışının Türkiye’nin yararına olacağını ifade etmiştir. Bunun yanında sosyal, siyasi ve insani kazanımları ön planda tutan kurumlar ise kadın kimliği üzerinden bu tür politikaların yürütülmesinin doğru olmadığı, ekonomik kalkınmadan çok sosyo-ekonomik ve siyasal gereksinimlerin karşılanması gerektiği görüşüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Nüfus Politikası, Türkiye, Siyasi Partiler, STK’lar, Uluslararası Kuruluşlar.*

---

* Prof. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ates.hamza@gmail.com – hamza.ates@medeniyet.edu.tr

** Arş. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, mucahitbektas1@gmail.com – mucahit.bektas@erdogan.edu.tr

Population Policies in Turkey after 2008 and Stakeholders Analysis

Abstract

The population of countries is one of the main policy issues. Since the establishment of the Republic of Turkey, many policies have been developed related to the population. Until the 1950s (due to the wars and migrations, the number of the population was reduced), it was seen that the population was increased unplanned and uncontrolled; with the establishment of SPO, it can be roughly said that the planned policies are carried out for population reduction. The AK Party governments have adopted policies, especially since 2008, to increase the population both quantitatively and qualitatively. In the study, after the descriptive expression of the periods before 2008, by using the discourse and content analysis on CHP, MHP, HDP, TOBB, TÜSIAD, EU and similar stakeholders, policies based on natural population growth, which were implemented in the period following 2008, were discussed. As a result of the analysis, institutions with economic development goals state that an increase in population will be benefited by Turkey as long as the demographic changes are well-evaluated and due precautions are taken. In addition, the institutions that prioritize social, political and human achievements have the view that it is not right to carry out such policies over women's identity, and that socio-economic and political requirements rather than economic development should be met.

Keywords: *Population Policy, Turkey, Political Parties, NGOs, International Organizations.*

Giriş

Genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse, nüfus üzerinde yürütülen faaliyetler son birkaç yüz yılda önemli oranda farklılaşmıştır. Bundan önceki çağlarda teknolojik gelişmelerin yaşanmadığı ve insanın hem üretimde hem de savaş meydanlarında etkin bir unsur olarak kullanılmasından dolayı nüfusun artması o devletin güçlenmesi anlamına gelmekteydi. Bu duruma devletin en önemli gelir kaynağı vergileri de eklersek, nüfusun sayısal olarak artmasının ne kadar önemli bir etken olduğu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Ancak özellikle Sanayi Devriminin gerçekleşmesiyle bir paradigma değişimi yaşanmış ve bu değişim zamanla dünyaya yayılmıştır. Nüfusun yine önemli bir yer tuttuğu bu dönemde çıktıkların ve dayanıklılığın insandan daha fazla olduğu makinelere verilen değer gün geçtikçe artmış, insan unsurunun yerini makineler ve bunun sağladığı diğer teknolojik gelişmeler almaya başlamıştır. Ancak bu durum nüfusun tamamen önemsizleştiği anlamına gelmemektedir.

Dünya, büyük kayıpların yaşandığı savaşlara sahne olmuş ve bu kayıplar da nüfusun önemini bir kez daha devletlerin gündemine getirmiştir. Bu savaşlar sonrasında ülkeler ekonomik krizlere girmiş, birçok vatandaşını kaybetmiş ve kitlesel nüfus hareketleri yaşanarak hem siyasi hem de demografik haritalar yeniden şekillenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de miras kalan demografik yapı ile yeni bir devlet inşa etme yolunda birçok girişimde bulunmuştur. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş sonrası yaşanan ölüm ve kitlesel göçlerle azalan nüfusa karşı aldığı önlemler dönemsel olarak incelenmiştir.

Kapsamın çok geniş olmasından dolayı nüfusun yalnızca sayısal niteliği üzerinden yürütülen politikalar çalışmada yer almıştır. Özellikle 1923-1960 arasında yaşanan ve nüfusun homojenleştirilmesi yönünde yürütülen politikalar ve iskân faaliyetleri çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmada yeni kurulan devletin savaşlar ve yaşanan göçler sonrası nüfusu arttırmaya yönelik politikaları ve bunların ardından ortaya çıkan sonuçların evrimi dönemlerine ve niteliğine göre bölümlenerek analiz edilmeye çalışılmıştır.

Makale 1923'ten günümüze kadar olan nüfus politikalarının tarihsel incelemesiyle başlamaktadır. Ardından 2008 sonrası gerçekleşen nüfus artıcı politikalara yönelik paydaşların dile getirdikleri, söylem analizi çerçevesinde irdelenmiştir. 1960 öncesi dış göçlerin nüfus üzerindeki etkisinden bahsedilmişken, 2008 sonrasında Suriye'deki savaş nedeniyle gerçekleşen dış göç ve bu göçün etkileri -makalenin kapsamını aşacağından- analizin dışında bırakılmıştır.

Söylem analizi hem sözlü ifadelerin yazıya dökülmesi sonucu oluşan metinler üzerinden hem de nüfus politikalarına yönelik, doğrudan kaleme alınan metinler üzerinden gerçekleşmiştir. Analizde kullanılan metinler, politika yapıcısı olan hükümet temsilcilerinin konuşmaları ve parti dokümanları ile başlamış ve bu politikaya ve söylemlere verilen karşı söylemlerle devam etmiştir.

Nüfus, çok kapsamlı bir konu olduğundan, paydaşlar da kendi içerisinde bir bütünlük arz etmemektedir. Uygulanabilirlik açısından 2008 sonrası başlayan nüfus arttırıcı (pro-natalist) politikalar hakkında önemli söylemleri olan ve bu konunun doğrudan muhatabı olarak görülen paydaşlarla çalışma sınırlı tutulmuş ve Uluslararası Kuruluşlar, Meslek Kuruluşları, Siyasal Partiler ve Feministler-Çevreciler olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Nüfus alanında birçok çalışma yapılmış olmasına karşın bütüncül anlamda paydaşların söylemlerinin analizine yer verilmemiştir. Bu çalışma paydaşların nüfus politikalarına yönelik söylemlerini analiz etmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

1. Bir Kamu Politikası Olarak Nüfus Politikası

Kamu Politikası enerji, çevre, eğitim, göç, nüfus, istihdam, kalkınma vb. birçok alanda kendine yer bulmaktadır. Geniş bir alanda kendini göstermesi açısından tanımlamaları da çeşitlilik göstermektedir (Usta, 2013, s. 81). Kamu Politikasını geniş anlamda devletlerin yapmayı tercih ettikleri veya yapmamayı tercih ettikleri tüm faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım bize devletin bir sorunu çözmek için ürettiği tüm politikaların yanında eylemsizlik durumunun da bir politika olabileceğini göstermektedir (Çevik, 1998, s. 104-103).

Bunun dışında birbiriyle bağlantılı faaliyetler, sorun çözümede kullanılan amaçlı hareketler, idari çıktılar ve karar alma-uygulama gibi süreçler bütünü şeklinde tanımlamalar da literatürde yer almaktadır. Ayrıca Kamu Politikası; gündem oluşturma, politika oluşturma, uygulama ve değerlendirme gibi çeşitli süreçlerden oluşmaktadır (Yıldız & Sobacı, 2013, s 24). Kamu yararı için gerçekleştirilmek istenen veya kaçınılan Kamu Politikalarının doğru bir şekilde tespit edilmesi de uygulanması kadar önemli bir husustur.

Kamu Politikası analizi, politika yapım sürecinin anlaşılması, kimler tarafından nasıl faydalanılacağına tespit edilmesi, elde edilmek istenen sonucun gerçekleşip gerçekleşmediği, neden bu politikanın güdüldüğü gibi soruların tespit edilerek, doğru ve tarafsız bir şekilde incelenmesini amaçlamaktadır. Anlaşılacağı üzere, analiz etmek taraflardan birinin haklarını savunmak anlamına gelmemektedir (Demir, 2011, s. 108).

Kamu Politikası analiz süreci sorunun tespit edilmesinden uygulanmasına, çıktıların değerlendirilip sorunların çözülememesi durumunda sürecin tekrarlanmasına kadar çok

katmanlı bir yapıya sahiptir. Her şeyden önce sorun tüm yönleri ve tarafları ile doğru tespit edilmeli ve uygulanabilir eylem planı oluşturulmalıdır (Yıldız & Sobacı, 2013, s. 31).

Nüfus Politikası ile ilgili pek çok tanımlama yapılsa da genel bir tanım olarak BM'nin yapmış olduğu tanım kullanılabilir. Bu bağlamda Nüfus Politikası, nüfusun tüm nitelikleriyle ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere bir takım hedefler doğrultusunda şekillendirilmesi için gerçekleştirilen politikalar olarak tanımlanabilir (Aile Bakanlığı, 2013, s. 16).

Nüfus Politikalarının tespit edilmesinde toplumsal değerler ve kültürün önemli bir etkisinin de olduğu unutulmamalıdır (Christakis, 1974, s. 14). Çünkü politikanın başarılı olabilmesi için, politikanın uygulanacağı coğrafyanın özellikleri dikkate alınmalı ve politikalar bu doğrultuda şekillenmelidir. Bunlara ek olarak şunu belirtmekte fayda vardır; Nüfus Politikaları gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın ve gelişmenin bir aracı olarak görülmekte ve nüfusa ayrıca bir önem verilmektedir (Simmons, 1984, s. 435; Thomas & Grindle, 2016, s. 51).

Nüfus Politikalarını tüm diğer özelliklerinin yanında temelde üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi nüfusun, ülke kaynaklarının kaldıramayacağı şekilde hızlı arttığı ve/veya nüfusun çok fazla olduğu durumlarda uygulanan azaltıcı politikalar olarak anti-natalist politikalarıdır. İkincisi nüfusun giderek azaldığı, yaşlı nüfusun çalışan nüfusa göre artış gösterdiği veya kalkınma için gerekli nüfusun olmadığı durumlarda uygulanan artırıcı politikaları olarak pro-natalist politikalarıdır. Üçüncü ve sonuncusu ise nüfusun yenilenme oranında artışının devam ettirilmesi ve bunun yanında niteliğinin de geliştirilmesi yönünde uygulanan nüfus politikalarıdır. Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirmek istediği politikalar ise üçüncü gruba dâhil edilebilir (Demir, 2016, s. 45).

2. Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bir Bakış

2.1. 1923-1965 Yılları arasında uygulanan nüfus politikaları.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında düşük nüfus artışı göze çarpmaktadır. Bunun başlıca sebepleri savaşlarda yaşanan kayıplar, salgın hastalıklar ve dış göçlerdir. Gerek Atatürk gerekse ondan sonra gelen diğer siyasiler bu durum karşısında, nüfusun hızla artırılabilmesi için seferlik başlatmışlardır. Nüfus artışı yalnızca askeri güç olarak değil, sanayileşmenin gerçekleşmediği ve büyük oranda ekonominin tarımsal üretime dayandığı bir ülkede kalkınma için de oldukça önemlidir (O. Demir, 2016, s. 46).

Nüfusun artırılması yönündeki çabaların Büyük Millet Meclisi’ne kadar gittiği görülmektedir. Bunların başında, 1920’den başlayıp 1944’lere kadar dönem dönem gündemi meşgul eden *Bekârlık Vergisi* gelmektedir. Dönemsel olarak farklılık göstermekle beraber bu

girişim genel olarak belli bir yaşa kadar evlenmeyenlerin fazla vergi ödemelerini öngörmektedir (Özer, 2013; Semiz, 2010). Ancak bu teklif birçok kez Meclis gündemine gelse de yasalaşmamıştır.

Nüfusun artırılması yönünde ilk somut adım Cumhuriyet'in ilanından 3 yıl sonra Merkezi İstatistik Dairesi'nin kuruluşudur. Günümüzde Türkiye İstatistik Kurumu olan bu kurum, diğer pek çok gerekçe ile birlikte nüfus artırıcı politikaların belirlenmesi için nüfus sayımını gerçekleştirmiştir (Eryurt, Canpolat, & Koç, 2013, s. 131). Sayım sonucunda Türkiye'nin nüfusu 13 milyon 648 bin 270, nüfus yoğunluğu ise 18 olarak tespit edilmiştir (Doğan, 2011, s. 298).

Ulaşılan rakam 1844 ve 1884 yılındakilere oldukça yakındır. Bu durum yaşanan kayıpların ve doğurganlık oranındaki düşüşün mahiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bu tablo çerçevesinde; sağlık imkânlarının artırılarak salgın hastalar sonucu oluşan ölüm oranlarının düşürülmesi, evliliği ve doğumu teşvik ederek doğal nüfus artışının sağlanması ve dış göçlerle ülke nüfusunun artırılması gibi önlemler alınmıştır (Baytal, 2009, s. 18).

Bu yıllarda uygulanan nüfus politikaları, genel itibari ile İtalya'nın uyguladığı politikalar örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda Prof. Gactano Zingali'nin *Nüfusun Kemiyet ve Keyfiyetçe İnkişafı için İtalya'da alınan Tedbirler* adlı eseri rehber kabul edilmiş; azami doğum-asgari ölüm ilkesi çerçevesinde, doğumların artırılması, evlilik kurumunun teşvik edilmesi, doğumları azaltıcı tedbir ve söylemlerin yasaklanması başta olmak üzere pek çok önlem alınması ön görülmüştür (Oktay, 2013, s. 37).

Yasal olarak nüfusun artırılması yönünde atılan ilk adım Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'dur. 1930 yılında yürürlüğe giren kanun, hamileliğe engel olacak yahut çocuk düşürmeyi sağlayacak tüm araç ve gereçlerin alım-satımını yasaklamıştır. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nda kürtaj ve doğum kontrol yöntemleri ağır ceza kapsamına alınmıştır (Eryurt vd., 2013, s. 132). Bunun yanında çocuk ölümlerinin azaltılması konusunda çocuk sağlığına yönelik yatırımların ve çocukların yetiştirilmesi için gerekli maddi yardımın yapılması gibi uygulamalar da hayata geçirilmiştir (Baytal, 2009, s. 24-25).

Bir diğer yasal düzenleme ise evlilik yaşının düşürülmesidir. 1926 yılında asgari evlilik yaşı olarak kabul edilen, erkekler için 18, kadınlar için 17 yaşları 1938 yılında yapılan düzenleme ile erkekler için 17'ye kadınlar için 15'e düşürülmüştür. Bunların yanında, teşvik edici ve ödüllendirici uygulamaları da görmek mümkündür. Örneğin, 1930'lu yıllarda belediyeler başta olmak üzere yerel birimlere ana-çocuk sağlığının sağlanması yönünde politikalar yürütülmesi ve bu doğrultuda hastaneler kurulması, yoksullara ücretsiz sağlık

hizmetinin yanında ücretsiz ilaç temin edilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Ayrıca beşten fazla çocuğa sahip ailelere yol vergisi muafiyeti sağlanmış, altı ve daha fazla çocuk dünyaya getiren annelere madalya veya para ödülü verilmiştir (Oktay, 2013, s. 39).

Nüfusun dış göçlerle artırılması yönünde de politikalar yürütülmüştür. 1923-37 yılları arasında Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi gibi çeşitli sebeplerle Türkiye'ye 877.209 kişi göç etmiştir. Bunu 1950-1954 yılları arasında göç eden 165.905 kişi takip etmiştir. Göç eden bu kişilere ülkenin çeşitli bölgelerinde toprak temin edilerek iskânları ve üretime katkıda bulunmaları sağlanmıştır (Oktay, 2013, s. 40).

Genel olarak bu döneme bakıldığında uygulanan politikaların büyük oranda başarıya ulaştığını ancak bir takım olağan dışı sebeplerle iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmektedir. 1935 yılında yaşanan %2.11'lük nüfus artışının özellikle 1940-1945 yılları arasında ciddi oranda düştüğü gözlemlenmiştir. Bu düşüşün nedenleri arasında savaşların etkisiyle erkek nüfusunun azalmasının ve sağlık imkânlarının yetersizliğinin yanında; savaş sonrası gerçekleşen nüfus mübadelesi gibi diğer yollarla dış göç verilmesi sayılabilir. Bu azalış gelen dış göçler ve uygulanan diğer politikalar sayesinde durmuş ve yükselişe geçmiştir. 1960-1963 yılları arasında Almanya'ya yaşanan işçi göçleriyle bu yükseliş düşük bir oranda da olsa azalışa geçmiştir. Ancak döneme genel olarak bakıldığında tüm şartlar altında yükseliş eğiliminin korunduğu ve nüfusun arttığı görülmektedir. 1927 yılında tespit edilen 13.648.270 kişilik ülke nüfusu, 1960 yılında 31.391.421 kişiye ulaşarak %100'den fazla bir artış gerçekleşmiştir (Doğan, 2011, s. 298-299).

2.2. 1965-1982 Yılları arasında uygulanan nüfus politikaları.

1923-1965 dönemi öncesi yürütülen nüfus artırıcı politikalar başarıyla sonuçlanmış, ancak politikaların çıktılarının ve muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi yapılmamıştır. Bunun yanında net bir hedef belirlenmediği için de hangi noktada durulacağı tespit edilememiştir.

1960'lardan itibaren oldukça hızlı bir şekilde artan nüfusun, ekonomik ve sosyal sorunlar doğurduğu yönünde eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde artan sanayileşme kentlerde, iş gücüne olan ihtiyacı artırmış ve bu ihtiyacı karşılamak için de artan nüfusla beraber tarım sektöründe ortaya çıkan iş gücü fazlalığı kırdan kente göçü tetiklemiştir. Yaşanan bu iç göç ise yetersiz alt yapıdan dolayı kaçak ve çarpık kentleşme başta olmak üzere eğitim, sağlık, istihdam ve güvenlik gibi problemlerin yaşanmasına neden olmuştur (Oktay, 2013, s. 40).

Yükselen bu sorunlar sonucunda, nüfusun kontrol altına alınması ve yaşanan nüfus artışının azaltılması yönünde ilk ifadeler DPT'nin hazırladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BYKP) yer almıştır. Planda nüfus artışının neden olduğu sorunlara dikkat çekilerek

pro-natalist politikaların terk edilerek, nüfusun azaltılması yönünde politikalar yürütülmesi tavsiye edilmiştir (Eryurt vd., 2013, s. 134).

Birinci BYKP’nda kişi başına düşen milli gelirin artması için nüfusun düşmesi gerektiği savunulmuştur. Bu dönemde, daha önceden yasaklanan gebeliği önleyici araç ve gereçlerin temini serbest bırakılmış, toplum, doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca sağlık çalışanlarının bu yönde eğitilmesi, okullarda nüfusun azaltılması yönünde eğitimlerin verilmesi ve imkânı olmayanlara gebeliği önleyici araç ve gereçlerin temin edilmesi gibi bir takım önlemlerin alınması da ön görülmüştür (O. Demir, 2016, s. 47).

Birinci BYKP’nın ardından, nüfusun azaltılması yönündeki ilk somut adım ise 10 Nisan 1965 tarihli 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun’dur. Nüfus politikalarıyla ilgili bir dönüm noktası olan bu kanun, kalkınma planında öngörüldüğü gibi gebeliği önleyici araç ve gereçlerin alım-satımındaki yasal engelleri kaldırmış ve bunları cezai yaptırım gerektiren bir durum olmaktan çıkarmıştır (Eryurt vd., 2013, s. 134).

Ayrıca bu kanunla beraber Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurularak, yürütülen politikalar kurumsal bir zemine oturtulmuş ve daha önceden düşürülen evlenme yaşı her iki taraf için de tekrar 18’e yükseltilmiştir. Ancak alınan tedbirlerin çoğu eğitim ve bilgilendirme gibi faaliyetleri içerdiğinden kırsal kesimde pek etkili olamamıştır. Buna karşın nüfus artışı devam etmekle birlikte, artış oranında kısmi bir gerileme de yaşanmıştır (Doğan, 2011, s. 301).

Nüfusun kontrol altına alınmasıyla ilgili maddeler Dördüncü BYKP’na kadar devam etmiş, hedeflerin tutturulamadığına değinilmiştir. Dördüncü BYKP’nda ise diğer üç plandan farklı olarak devletin sorumlulukları azaltılmış, nüfus politikalarının sosyal ve ekonomik göstergeler doğrultusunda uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Kaya & Yalçınkaya, 2014, s. 177). Bunların dışında Dördüncü BYKP’ında nüfus politikalarının daha liberal yürütüleceği yeni bir dönemin işaretlerinin de verilmeye başlandığı söylenebilir.

2.3. 1982-2008 Yılları arasında uygulanan nüfus politikaları.

12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında oluşturulan 1982 Anayasası ile başlayan bu dönemi, önceki dönemlerden ayıran en büyük özellik Aile Planlaması kavramının anayasal düzlemde kabul görmesidir. Daha önce nüfus, kontrol edilebilir bir yapıya dönüştürülmekten çok, artırılma veya azaltılma şeklinde yönlendirilmiştir. Bu dönemde ise nüfusun kontrol altına alınarak gerektiğinde artırılması gerektiğinde ise azaltılması hedeflenmiştir (Eryurt vd., 2013, s. 135).

1982 Anayasası’nın 41. maddesi ana-çocuk sağlığının korunması ve aile planlaması konusunda devlete ödevler biçmektedir. Çok kısa bir süre sonra da ilgili maddenin gereği,

önceki düzenlemelere göre daha liberal özellik taşıyan ve nüfusun arttırılması yönünde politikalar öngören 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Kanun, anti-natalist nüfus politikasının aksi gibi görünse de on haftadan fazla gebeliğin isteyerek sonlandırılması suçunun müeyyidesini arttırmış ve ağır ceza kapsamına almıştır (Oktay, 2013, s. 42).

Kabul edilen yeni kanunla devletin gebeliği önleyici araç ve gereçlerin ihtiyaç sahiplerine ücretsiz temin edilmesi yönündeki sorumluluğu kaldırılmış, yalnızca doğum kontrol ilaçlarının sağlanması ön görülmüştür. Ayrıca bu dönemde anti-natalist politikalar daha çok, yöneticilerin özendirici sözleriyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Sağlık Bakanlığı iki çocuğun ideal olduğu yönünde söylemler geliştirmiştir (Kaya & Yalçınkaya, 2014, s. 177).

Nüfusun artış hızındaki kısmi azalış ve niteliğindeki artış ülkenin tüm bölgelerinde homojenlik göstermemiştir. Kırsal kesimlerin her iki yönden de BYKP'ları hedeflerinin gerisinde kaldığı ifade edilmiş; ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin sağlanması için nüfus hızının azaltılması için sıkı politikaların yürütülmesi ve çocuk ölümlerinin azaltılması hedeflenmiştir (Doğan, 2011, s. 302).

Genel olarak bakıldığında dünyada ve Türkiye'de gerçekleşen gelişmelerin etkisiyle doğum kontrol yöntemlerindeki modernleşme ve yöntemlere olan talep artışı, nüfus artış hızının azalmasını sağlamıştır. Azalışın yaşanmasındaki diğer önemli nedense başta Aile Planlaması ve Sağlığı Vakfı, İnsan Kaynağı Geliştirme Vakfı, Willows Foundation ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu gibi kurumların aile planlaması konusunda gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Bu çalışmalar neticesinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye'nin dış göç almasına karşın nüfus artış hızında düşüş gerçekleşmiştir (Eryurt vd., 2013, s. 135).

Yukarıdakilerin aksini iddia eden görüşler de mevcuttur. 1965'ten sonra yaşanan nüfus artış hızındaki düşüşün nedenleri arasında, uygulanan politikaların çok önemsiz olduğu, nüfus artış hızındaki düşüşün çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik sebepleri olduğu vurgulanmıştır. Bu görüşe göre özellikle kentleşme oranlarındaki artış bunun en büyük nedenini oluşturmaktadır (Kaya & Yalçınkaya, 2014, s. 178).

3. 2008 Sonrası Uygulanan Nüfus Politikaları

2008 yılına kadar uygulanan anti-natalist politikalar çeşitli çevrelerce değişen aile yapısı, doğurganlık oranındaki keskin düşüş ve artan yaşlı nüfus gibi demografik yapıdaki değişimlerden dolayı sorgulanmaya ve oluşan fırsat penceresinin kaçırıldığı eleştirisi yapılmaya başlanmıştır (O. Demir, 2016, s. 48). 2000 yıllardan itibaren başlayan bu dönüşüm özellikle devlet bürokrasisi tarafından fark edilememiş, gerekli önemler alınmamıştır. Dokuzuncu

BYKP’nda hâlâ nüfusun azaltılması yönünde önerilerde bulunuyor olması bunun en büyük göstergelerindendir (Kaya & Yalçınkaya, 2014, s. 178).

Literatürde “Hızlı nüfus artışı, gelişmekte olan ülkelerde kaynakların yetmemesine, kalkınma hızlarının yavaşlamasına, ekonomik ve sosyal sorunların artmasına neden olmaktadır” (Çamurcu, 2005: 88) ve benzeri görüşlerin mevcut olmasına karşın yapılan çeşitli ekonometrik analizler sonucunda Türkiye için bu görüşün geçerli olmadığı tespit edilmiştir (Bektaş, Kayacan, & Uras, 2015, s. 75; Güneş, 2005, s. 135). Özellikle 1961-2012 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan analizde şu sonuca ulaşılmıştır: “Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, 1960’lı yıllardan itibaren uygulanan anti-natalist nüfus politikalarının temel gerekçesinde yer alan nüfus artışının iktisadi büyümeyi engellediği düşüncesinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir” (Bektaş vd., 2015, s. 75).

Yasal düzenlemelerin, teşviklerin ve uygulamaların yanında politika yapımcılarının söylemleri de politika süreci çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Kenan Evren’in *İki Çocuk Yeter* söylemi nasıl anti-natalist nüfus politikası çerçevesinde değerlendiriliyorsa aynı şekilde Recep Tayyip Erdoğan’ın *En Az Üç Çocuk* söylemi de pro-natalist nüfus politikası olarak değerlendirilebilir (Eryurt vd., 2013, s. 139).

Recep Tayyip Erdoğan’ın 07 Mart 2008 tarihinde Uşak’ta yaptığı konuşma, nüfus politikalarında bir dönüşümün başlangıcıdır (Çetik, Gültekin, & Kuşdemir, 2008): *"Biz genç nüfusumuzu aynen korumalıyız. Bir ekonomide aslolan insandır. Bunlar Türk milletinin kökünü kazımak istiyor. Yaptıkları aynen budur. Genç nüfusumuzun azalmaması için en az üç çocuk yapın."*

Erdoğan’ın ifade ettiği bu durum, Türkiye’nin o dönem içinde bulunduğu demografik dönüşüm gerçeğini yansıtmaktadır. Nüfusun giderek yaşlanması, bağımlı nüfusun artması, doğum oranlarının düşmesi gibi faktörlerin de etkisiyle, yapılan nüfus projeksiyonlarında Türkiye’nin pro-natalist politikalara dönüş yapmaması durumunda ekonomik ve sosyal problemlerle yüz yüze kalacağı ifade edilmektedir (O. Demir, 2016, s. 50; Mumcu & Çağlar, 2006, s. 1). Ancak nüfusun yalnızca sayısal olarak arttırılmasının yeterli olmadığı, ekonomik kalkınma ve sosyal ilerleme için nüfusun niteliğinin de arttırılması gerektiği söylenmektedir (Bektaş vd., 2015, s. 75).

2008 yılındaki konuşmanın ardından başlayan nüfus artırıcı politikalar gerek söylem gerekse uygulama alanında artarak devam etmiştir. Erdoğan, toplum tarafından kabul görmesi için fırsat bulduğu her ortamda nüfusun arttırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu söylem karşılığını öncelikle Onuncu BYKP’nda karşılığını bulmuştur. Planda demografik değişime

vurgu yapılarak, bu değişimin fırsata dönüştürülmesi gerektiği, kontrollü bir nüfus artışının riskleriyle beraber değerlendirilerek uygulanması gerektiği yönünde ifadeler yer almıştır (Kaya & Yalçınkaya, 2014, s. 178-179).

Hükümet programlarında ise pro-natalist politikalar doğrultusunda somut adımlar 62. Hükümet Programına kadar atılamamıştır. Gerek 60. Hükümet Programında (AK Parti, 2007) gerekse de 61. Hükümet Programında (AK Parti, 2011) yalnızca genç ve dinamik nüfustan bahsedilmiş ve bunun en iyi şekilde değerlendirilerek, istihdamın artırılması yönünde politikalar öngörülmüştür.

62. Hükümet Programında şu ifadelere yer verilerek nüfusun hem nitelik hem de nicelik olarak artırılması yönünde görüş bildirilmiştir: “Genç, dinamik, iyi yetişmiş, yenilikçi ve girişimci bir nüfus ülkemizin en büyük teminatıdır. Bir yandan nüfusumuzdaki artış eğilimini sürdürmeye çalışılırken, diğer yandan artan nüfusun daha donanımlı olarak sosyal ve ekonomik hayata katılması sağlanacaktır” (AK Parti, 2014, s. 53).

62. Hükümet Programında, nüfusun artırılması yönünde aile kurumunun da önemi unutulmamış bu konuda da eylemler planlanmıştır (AK Parti, 2014, s. 74): “Aile yapımız, bizim diğer toplumlardan en büyük fark ve üstünlüklerimizden birisidir. Önümüzdeki dönemde ailenin korunması ve güçlendirilmesi sosyal politikalarımızın merkezinde olacaktır. Bu kapsamda, genç nüfus yapımızın korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve aile refahının artırılmasına yönelik eylemler hayata geçirilecektir”.

2008 sonrası dönemde, nüfus politikalarının hem nitelik hem de nicelik yönünde artırılması yönünde politika söylemleri ve politikalar üretilmiştir. 62. Hükümet Programında olduğu gibi 64. Hükümet Programında¹ da aynı doğrultuda nüfus politikaları hedeflenmiş, ailenin ve özellikle annenin çocuk sahibi olabilmesi için her türlü önlemin alınması amaçlanmıştır (AK Parti, 2015). Yine bir önceki programda da olduğu gibi doğum oranlarının düşmesinde etkili olan aile yapısı ve çalışan kadınların durumu ele alınmış, politikaların bu doğrultuda yürütüleceği ifade edilmiştir (AK Parti, 2015, s. 39).

64. Hükümet Programının, 2008 yılından sonra gerçekleştirilen nüfus politikalarından ayrılan en büyük özelliği sistemli, açık ve net eylem planlarının yer almasıdır. Yani bu programda nüfusun hem nitelik hem de nicelik bakımından artırılması için ‘*Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Öncelikli Dönüşüm Programı*’ gibi gerekli önlemler tek tek ifade edilmiştir. (AK Parti, 2015, s. 50).

---

¹ 63. Hükümet Seçim Hükümeti olduğu için herhangi bir hükümet programı oluşturulmamıştır.

Dönüşüm programı, nüfusun artırılmasının ve eğitilmesinin yanında ahlaki değer etrafından kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmasını da hedeflemektedir. Bunun dışında program, doğum yapan annelere doğum başına para yardımı yapılması ve doğum izin sürelerinin artırılması gibi teşvikleri de içermektedir (Başbakanlık, 2015). Görüleceği üzere bu dönemde hükümet, nüfusu hem ahlaki hem sayısal hem de nitelik açısından arttırmayı amaçlayan politikalar yürütmeyi amaçlamaktadır.

65. Hükümet Programında bir önceki programa göre nüfus politikaları yönünden atılacak yeni ve net bir politikadan söz edilmemiştir. Programın çeşitli yerlerinde genç ve dinamik nüfusun Türkiye'nin avantajı olduğu vurgusu yapılmış ve bu doğrultuda aile ve çocuk politikalarına ağırlık verileceği ifade edilmiştir (AK Parti, 2016).

Genel olarak bakıldığında bu dönemde, nüfusun hem nitelik hem de nicelik yönünde arttırılması için politikalar ve söylemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Erdoğan'ın söylemleriyle başlayan politikalar somut karşılığını; önce Onuncu BYKP'nda daha sonra ise Ahmet Davutoğlu'nun 64. Hükümet Programında bulmuştur. Özellikle 64. Hükümet Programı doğum destekleri ve çalışan annelere kolaylıklar sağlanmayı öngörmesi nüfusun artırılması yönünde atılmış en önemli somut adımları oluşturmaktadır.

4. 2008 Sonrası Nüfus Politikalarında Paydaşların Söylem Analizi

4.1. Uluslararası aktörler.

Uluslararası Aktörler olarak Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği belirlenmiştir. Bunların belirlenmesinde Türkiye nüfusuyla doğrudan ilgilenen veya etkilenen belli başlı aktörler olmalarıdır.

Dünya Bankası, Türkiye nüfusuyla ilgili görüşlerini ekonomik çerçeveye oturtmaktadır. Nüfusun genç ve dinamik oluşundan bir avantaj olarak bahseden Dünya Bankası, genç nüfusun istihdamıyla ilgili gerekli çalışmaların yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir (World Bank, 2016). Ayrıca artan nüfusun nitelikli olarak yetiştirilmesi konusunda da görüşler ifade edilmektedir. Dünya Bankası'na göre Türkiye genç ve dinamik nüfusa sahip olmasına karşın nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir (Dünya Bankası Grubu, 2015).

Birleşmiş Milletler'in nüfusla ilgili birimi Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'dur. Kurum, kadın-erkek eşitliğinin temin edilmesi, cinsel sağlığın geliştirilmesi ve kalkınmanın sağlanması için çalışmalar ve araştırmalar yürütmektedir. Türkiye'nin demografik yapısıyla ilgili de bu noktalardaki eksikliklerin giderilmesi ve ilerlemelerin kaydedilmesini istemektedir (UNFPA, 2013). Ayrıca, Türkiye nüfusuyla ilgili şu görüşleri de ifade etmektedir (UNFPA, 2007):

(a) 2050 yılında Türkiye nüfusu 100 milyona ulaşacak ve AB nüfusunun yaklaşık dörtte birini kapsayacaktır.

(b) 2010'lu yıllardan itibaren Türkiye bir demografik geçiş sürecine girecektir. Çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki payı en yüksek noktaya ulaşacaktır. Bu geçiş, ülkenin kalkınmasında önemli bir fırsat penceresi yaratacaktır.

(c) Türkiye nüfusu yaşlanmaktadır. 2006 yılında nüfusun yüzde 6'sı 65 veya daha üstü yaş grubundayken, bu oran 2050 yılında %18'e kadar çıkacaktır.

Türkiye'nin birçok alanda olduğu gibi nüfus alanında da en büyük paydaşlarından biri Avrupa Birliği (AB)'dir. AB ile üyelik süreci Türkiye'nin pek çok alanda reformlar gerçekleştirmesini gerektirmiş ve pek çok da politikanın kaynağını oluşturmuştur. Nüfus da AB ile üyelik sürecinde çok önemli bir yere sahiptir.

AB üyesi ülkelerin birçoğu, tam üyelik süreci bağlamında değerlendirdikleri Türkiye'nin nüfusunun, genç ve dinamik yapısı ve birliğe kazandıracağı avantajlardan çok, ekonomik, demografik ve kültürel farklılıklarından dolayı oluşabileceği olumsuz durumlara vurgu yapmaktadırlar. Bu ülkelere göre, Türkiye nüfusunun büyüklüğü, sosyoekonomik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan zorlukları daha da arttıracaktır (Bağımsız Türkiye Komisyonu, 2004, s. 22-33). AB parlamenterlerine yapılan bir çalışma da bunu doğrulamaktadır. İlgili çalışmaya göre 53 parlamenterin 34'ü Türkiye'nin farklı dine mensup olmasının, 11'i ise kültürel farklılığın tam üyelik sürecinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir (Cengiz, Görgülü, Ünlü, & Samuel Doveri, 2015, s. 28).

Ancak olumsuz bu görüşlerin yanında yaşanan AB ülkelerine karşılık, Türkiye'nin genç ve dinamik nüfusunu bir avantaja dönüştürülebileceği görüşleri de mevcuttur. Ekonomik istikrarın sağlanması, gerekli reformların yapılması ve eğitim seviyesinin yükseltilmesinin ardından Türkiye'nin AB'ye taze kan sağlayacağı bir gerçek olarak görülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2004, s. 1-4).

4.2. Meslek kuruluşları

Meslek Kuruluşları olarak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve Türk Tabipler Birliği (TTB) gibi nüfus politikalarıyla yakından ilgilenen veya ilgili olan kuruluşlar seçilmiştir.

TOBB'un Türkiye nüfusuyla ilgili görüşleri, kurucusu olduğu Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) üzerinden incelenecektir (TEPAV, 2010). TEPAV'ın nüfusla alakalı çalışmalarında, demografik dönüşümün iyi değerlendirilerek, genç ve dinamik

nüfusun niteliklerinin ve iş imkânlarının artırılarak avantaja dönüştürülmesi gerektiği fikrinin hâkim olduğu görülmektedir. Yaşlanan batı ülkelerine kıyasla genç nüfusun ağırlıkta olduğu Türkiye'nin, oluşan fırsatı doğru değerlendirmesi durumunda kalkınma ve ekonomik gelişmede çok büyük ilerlemeler kaydedileceği vurgulanmaktadır (Mumcu & Çağlar, 2006; Sak, 2005; Sevinç, 2006).

TÜSİAD'ın nüfusla ilgili görüşleri ise TOBB'un görüşleriyle benzerlik olmakla beraber, daha temkinli bir nitelik taşımaktadır. Genç ve dinamik nüfus vurgusunu burada da görmek mümkündür, ancak kadın-erkek eşitliği, sağlık ve emeklilik sistemi, çevre ve istihdam gibi konular üzerinde çalışmalar yapılması ve nüfusun bu doğrultuda yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (TÜSİAD, 2010).

TMMOB, TÜSİAD ve TOBB'dan çok farklı bir noktadan nüfusa bakmaktadır. TMMOB, nüfusla ilgili değerlendirmelerini çoğunlukla kadın emeği ve kapitalizm sömürüsü üzerinden yapmaktadır. Bu görüşe göre nüfusun artırılması yönündeki politikalar emeğin ucuz ve yeniden üretimi yönünde kapitalizm sömürüsüne hizmet eden faaliyetlerdir (TMMOB 3. Kadın Kurultayı Delegeleri, 2013). TMMOB III. Kadın Kurultayı Sonuç Bildirisi'nde de bu görüş şu şekilde yer bulmuştur (TMMOB 3. Kadın Kurultayı Delegeleri, 2013, s. 64):

Siyasi iktidar, kadını sadece aile içinde tanımlayarak, “emeğin yeniden üretimi” alanını -tüm bakım hizmetleri de dâhil- sosyal devleti tasfiye edip kadın üzerinden yapılandırarak, ucuz ve güvencesiz emek ordusunu kadın emeği üzerinden genişletmek adına kapitalizmin kadın ile ihtiyaca bağlı olarak “ucuz emek - kutsanmış annelik” arasında kurduğu ikiyüzlü söylemi düstur edinmiştir...

TTB ise nüfusun bir politika unsuru olması, doğum kontrolün engellenmesi, kürtajın ve sezaryenin yasaklanması gibi uygulamalardan duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getirmekte ve aile sağlığının öncelikli olması gerektiğini ifade etmektedir (TTB, 2016). Ayrıca TTB, “Üç çocuğun devlet politikası haline gelmesinin öncelikle kadınlar olmak üzere tüm toplum üzerinde ağır sonuçları olacaktır” (TTB, 2010) şeklindeki ifadeleriyle nüfus artışı konusundaki görüşlerini de özetlemektedirler.

4.3. Çevreciler ve feministler.

Çevrecilerin nüfusun artışıyla ilgili görüşleri Türkiye özelinde olduğu gibi dünya genelinde de hızla artan nüfusun oluşturduğu çevresel yıkım etrafında toplanmaktadır. Dünya nüfusunun son birkaç yüz yılda inanılmaz derecede arttığını, ancak kaynakların ise sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında nüfus artışının tetiklediği kentleşme ve enerji ihtiyacı

çevreyi gün geçtikçe kirletmektedir. Hızlı nüfus artışına önlem alınmaması halinde dünyanın ciddi çevre problemleriyle yüz yüze kalacağı belirtilmektedir (www.cevreonline.com, 2015).

Feministlerin pro-natalist politikalara yönelik görüşleri genel itibariyle TMMOB'un görüşleriyle paralellik arz etmektedir. Farklı olarak feministler kadın bedeni üzerinden erkek egemen söylemlerinin kabul edilemeyeceğini, kadının doğurma özelliğinin bir politika unsuru olarak erkek egemen toplumun çıkarları doğrultusunda yönlendirilemeyeceğini ifade etmektedirler (Keskin, 2015; Mutfak Cadıları, 2010).

Ancak Kürt feministler bu konuda farklı görüşlere sahiptirler. Onlara göre (Keskin, 2015: 92): *“Karşı karşıya oldukları asimilasyon ve nüfus kontrol politikaları nedeniyle annelik ve doğurganlık kavramlarına Türk feministlerden farklı anlamlar yükleyen Kürt feministler için doğum kontrol de özgürleştirici değil ırkçı, baskıcı çağrışımlar içermektedir”*. Kısacası Feministler arasında artış-azalış konusunda görüş ayrılığı olmakla birlikte kadının erkek egemen bir politikanın unsuru olmaması gerektiği konusunda birleştikleri söylenebilir.

4.4. Siyasal partiler.

Bu başlık altında mecliste yer alan muhalefet partilerinin nüfus ve/veya pro-natalist politikalar hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Mecliste, 2016 yılı itibariyle üç muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar sonrasında MHP'nin nüfus politikalarıyla ilgili herhangi bir beyanına ulaşılamamıştır (MHP, 2011). Bundan dolayı özellikle 2008 sonrası ortaya çıkan nüfus politikalarıyla ilgili CHP ve HDP'nin görüşlerine yer verilmiştir.

CHP, nüfusun arttırılması yönündeki politikaları genel itibariyle kadınların eve hapsedilmesi ve kadın-erkek eşitliğine aykırı bir söylem olarak değerlendirmekte ve nüfusun arttırılmasından çok yaşam standartlarının yükseltilmesini istemektedir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun *“8 Mart'ı kutlamak için meydanlara çıkan kadınlarımız, güvenlik güçlerinin müdahalesine maruz kalıyor; anayasal hakları olan, 'Kadın-erkek eşitliği' talepleri, açıkça göz ardı ediliyor. Kadınlarımızın iş yaşamına katılma hakları ellerinden alınıyor, 'En az üç çocuk' baskısıyla eve bağlanmak isteniyor”* (Kılıçdaroğlu, 2016) sözleri CHP'nin 2008 sonrasında gerçekleştirilen pro-natalist politikalarla ilgili görüşlerini özetler niteliktedir.

HDP ise politikaya yöneltilen yaygın bir eleştiri olan kadının doğurganlığı üzerinden politika yürütülmesinin ve kadına ne kadar doğurması gerektiği söylemlerinin doğru görülmemesini benimsemektedir (CNN Türk, 2014; DHA, 2015). HDP Eş Genel Başkanı Figen Yüksekdağ'ın *“Erkek egemen iktidarın ordusunda asker olmak için o askerleri bakan, büyüten*

ve iktidara asker yetiştiren birer araç olmaları istendi kadınlardan” (DHA, 2015) sözleri HDP'nin eleştirilerini, yaşanan askeri operasyonlar üzerinden farklı ve belli bir noktada da ideolojik denebilecek bakış açısı ile özetlediği söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

1923-1965 yılları arasında yürütülen nüfus politikalarının nüfusun artırılması yönünde geliştiğini görmekteyiz. Pro-natalist politika olarak adlandırılan bu faaliyetler, gerek yasal düzenlemelerle gerek teşviklerle gerekse de siyasi liderlerin söylemleri ile gerçekleştirilmiştir. Amacın nüfusun sayısal olarak arttırılmaya çalışıldığı bu dönemde politikanın ne zaman sonlandırılacağı kararlaştırılmamış ve net bir oran belirlenmemiştir. Nüfusun kontrolsüz bir şekilde arttığı, kaynakların ve ekonomik göstergelerin hesaba katılmadığı bu dönem DPT'nin kurulmasıyla sona ermiştir.

Anti-natalist politikaların uygulanış yöntemleri farklı olmakla beraber 2008 yılına kadar devam ettiğini görmekteyiz. 1982 yılından önceki dönemler nüfus üzerindeki politikalar genellikle katı ve sert cezai müeyyideler etrafında şekillendirilmeye çalışılırken, bu dönemde daha liberal politikalar yürütülmeye başlanmış ve aile planlaması kavramı nüfus politikasının ana karakterini oluşturmuştur. Bu anlayış nüfusun azaltılması yönünde kullanılmışsa da esas itibari ile nüfusun kontrol edilebilir hale getirilmesini amaçlamaktadır.

Nüfusun azaltılması yönünde devam eden bu politikalar 2008 yılında o dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın 'En az üç çocuk' tavsiyesi üzerine farklı bir boyut almıştır. Erdoğan'ın bu tavsiyesi toplumda yeni bir gündem oluşturmuş ve uygulanan anti-natalist politikaların sorgulanmasının yolunu açmıştır.

Pro-natalist nitelikteki bu söylem, uygulama alanı bulmadan önce birkaç yıl boyunca hem siyasiler hem kanaat önderleri hem de toplum tarafından tartışılmış ve Türkiye'nin içinde bulunduğu demografik dönüşüme vurgu yapılmıştır. Uzun yıllar yürütülen anti-natalist politikalar neticesinde büyüme oranı, yenilenme oranı olarak kabul edilen %2'lere kadar düşmüştür. Daha önceki doğal artış oranlarının da sonucu olarak genç nüfus ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturur duruma gelmiştir.

Batılı ve özellikle Avrupalı toplumların artan bağımlı nüfusuna karşın Türkiye nüfusu genç ve dinamik karakteri ile avantajlı duruma geçmiştir. Ancak yapılan nüfus projeksiyonları doğrultusunda bağımlı nüfusun yaklaşık 30 yıl sonrasında giderek artacağı ve genç nüfusun azalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma bir de giderek azalan doğum oranları da eklenince nüfusun nitelikleriyle de birlikte arttırılması gerektiği fikri gündeme gelmiştir.

Erdoğan'ın gündeme taşıdığı bu durum epey tartışmalara neden olmuş, taraflar farklı noktalardan duruma yaklaşmışlardır. TÜSİAD, TOBB, UNFPA ve Dünya Bankası Türkiye'nin içinde bulunduğu demografik değişimi bir fırsat penceresi olarak değerlendirmekte ve nüfusun sayısal olarak arttırılmasının tek başına yetmeyeceği genç ve dinamik nüfusun korunmasının yanında nitelik olarak da geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca artan nüfusa yönelik istihdam olanaklarının geliştirilerek hem işsizliğin önlenmesi hem de ekonomideki katkılarının üst düzeye çıkarılması tavsiye edilmiştir.

Diğer paydaşlar, 2008 sonrasında değişen nüfus politikası ve Erdoğan'ın bu politika doğrultusundaki söylemini farklı ve eleştirel bir şekilde değerlendirmişlerdir. Özellikle Erdoğan ve AK Parti'ye yönelik muhalif tutumlarının bu politikaya dönük görüşlerine de yansıdığını görmekteyiz. Nüfusun artması yönünde en az üç çocuk isteyen Erdoğan'ın bu söylemi kadına yönelik bir müdahale olarak değerlendirilmiş ve diktatörce bir söylem ürettiği vurgusu yapılmıştır.

TMMOB, TTB, HDP ve Feministler gibi paydaşlar; Erdoğan'ın en az üç çocuk söylemiyle ve aile yapısına yönelik politikalarıyla kapitalist sömürüye hizmet için kadın bedenini yeniden üretim aracı olarak kullanmaya çalıştığını düşünmektedirler. Ayrıca kadının ve ailenin politik söylemin nesnesi haline getirilerek sömürülmesi anlamına gelen nüfus politikalarını genel itibari ile doğru bulmadıklarını, bireyin üreme konusunda özgürce karar almaları gerektiğini ifade etmektedirler.

TTB, doğum kontrol yöntemlerine ve kürtaja yönelik engelleyici uygulamaların insan sağlığı açısından doğru olmadığını, kişinin gerek bireysel tercihleri gerekse de sağlık durumları doğrultusunda özgürce bu yöntemleri kullanabilmeleri gerektiğini savunmaktadır. HDP ise pronatalist politikaların hükümetin kendi çıkarları doğrultusunda nüfusun yönlendirilmesi anlamına geldiğini söylemektedir.

CHP, yaşam standartlarının yükseltilmeden, nüfusun arttırılması yönündeki adımların doğru olmadığını, kadınların kaç ne tane çocuk doğuracağına yukardan dayatmayla yapılmasının yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca hâlihazırdaki gençlerin işsizlikle boğuştuğu, insanların geçinemediği için evlenemedikleri bir ortamda bu sorunların halledilmeden nüfusun arttırılması yönündeki taleplerin karşılık bulamayacağını da belirtmektedir. MHP'nin ise nüfus politikalarıyla ilgili herhangi bir belirgin ifadesine ulaşamamıştır. Yalnızca genç ve dinamik Türk nüfusuna vurgu yapıldığı görülmüştür.

Türkiye nüfusuyla ilgili bir diğer paydaş olan AB, nüfusun fazlalığından ziyade kültürel farklılıklara vurgu yapmaktadır. Yani nüfusun niteliksel açıdan farklı oluşu, olumsuz bir durum

olarak görülmekte, nüfus miktarı bu farklılıkların etkisini arttırdığı için bir sorun teşkil etmektedir. AB, bu kadar büyük bir Müslüman nüfusun uyum göstermede sorunlar yaşayacağını da vurgulamaktadır. Bunun yanında Türkiye sahip olduğu nüfus sayesinde AB Parlamentosunda en fazla sandalyeye sahip ülkeler arasına gireceği ve bunun parlamento dengesini bozacağı fikri de söylemlerin arasında yer almaktadır.

Feministler nüfusun artmasından/azalmasından ziyade, kadının doğurganlığı üzerinden erkeklerin buyurgan tavırlarını ve bu yönündeki söylemlerini eleştirmektedirler. Bu bağlamda en az üç çocuk söylemi Feministler tarafından kabul görmemekte, ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Çevreciler ise dünya nüfusunun son birkaç yüz yılda yaşadığı aşırı gelişimin sürdürülemez boyutlara ulaştığını ifade etmektedirler. Hem kaynakların yetersizliği üzerine yapılan vurgular hem de artan nüfusun beraberinde getirdiği kentleşme ve bunun sonucu doğanın tahrip edilmesi eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Çevrecilerin sadece Türkiye özelinde değil dünya genelinde de nüfus artışlarına karşı oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu demografik değişimi en iyi şekilde değerlendirebilmesi için, istihdam olanaklarını arttırarak işsizliği azaltmalı, yaşam standartlarını yükseltmeli, gelir adaletini sağlamalı ve hak ve özgürlükleri temin etmelidir. Bu şartların sağlanması durumunda nüfusun genç ve dinamik tutulması adına pro-natalist politikaların yürütülmesi doğru bir politika olacaktır. Aksi takdirde nüfusun artması ülkeye yeni fırsatlar sunmaktan öte yeni sorunların oluşmasına neden olacaktır.

Kaynakça

- Aile Bakanlığı. (2013). *Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Proaktif Politika Önerileri*. Ankara.
- AK Parti. (2007). 60. *Hükümet Programı*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari>
- AK Parti. (2011). 61. *Hükümet Programı*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari>
- AK Parti. (2014). 62. *Hükümet Programı*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari>
- AK Parti. (2015). 64. *Hükümet Programı*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari>
- AK Parti. (2016). 65. *Hükümet Programı*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari>
- Bağımsız Türkiye Komisyonu. (2004). *Avrupa ’da Türkiye: Bir sözden fazlası mı?* British Council and the Open Society Institute. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, [http://www.ikv.org.tr/images/files/B71-tr\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/B71-tr(1).pdf)
- Başbakanlık. (2015). *Çalışan Annelerimiz İçin*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://reformlar.gov.tr/vaatler/calisan-annelerimiz-icin>
- Baytal, Y. (2009). Atatürk Döneminde Nüfusu Artırma Çalışmaları ve Gürbüz Türk Çocuğu Projesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 117–137.
- Bektaş, H., Kayacan, E., & Uras, Ö. (2015). Türkiye’de Planlı Kalkınma Döneminde İktisadi Büyüme ile Nüfus Artışı İlişkisinin Ekonometrik Analizi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 69–77.
- Çamurcu, H. (2005). Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 87–105.
- Cengiz, Z., Görgülü, A., Ünlü, M., & Samuel Doveri, V. (2015). *Diyaloğu ve Çözümü Teşvik Etmek : Avrupalı Parlamenterler Türkiye Hakkında Ne Düşünüyor?* TESEV.
- Çetik, A., Gültekin, T., & Kuşdemir, Y. (2008). *Erdoğan: En az üç çocuk doğurun*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981>
- Çevik, H. H. (1998). Kamu Politikaları Çalışmaları Üzerine Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(2), 103–112.

- Christakis, A. N. (1974). A new policy science paradigm for emerging population trends and issues. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, (19), 13–28.
- CNN Türk. (2014). *Demirtaş'tan "3 çocuk" yorumu*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/demirtastan-3-cocuk-doguruna-iliskin-mesaj>
- Demir, F. (2011). Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 107–120.
- Demir, O. (2016). Nüfus Politikaları ve Çin, Fransa ve Türkiye Örneklerinin Değerlendirilmesi. *Social Sciences*, 11(1), 41–61. <http://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- DHA. (2015). *Yüksekdağ: HDP'nin baraj altında bırakılması imkansızdır*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/380737/Yuksekdag__HDP_nin_baraj_altinda_birakilmasi_imkansizdir.html#
- Dışişleri Bakanlığı. (2004). *Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, http://www.mfa.gov.tr/data/AB/etki_degerlendirme.pdf
- Doğan, M. (2011). Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 293–307.
- Dünya Bankası Grubu. (2015). *Türkiye İşbirliği: Ülke Programının Görünümü*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/011.pdf>
- Eryurt, M. A., Canpolat, Ş. B., & Koç, I. (2013). Türkiye'de nüfus ve nüfus politikaları: Öngörüler ve öneriler. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 129–156.
- Güneş, Ş. (2005). Türkiye 'de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(3), 123–136.
- Kaya, V., & Yalçınkaya, Ö. (2014). Nüfus Ekonomik Büyüme Kaynağı Olabilir Mi?: “ En Az Üç Çocuk ” Politikasına Tarihsel Bir Bakış Bir Giriş. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 165–198.
- Keskin, İ. (2015). Kürtaj tartışmaları ve feminizm. *Fe Dergi* 7, (1), 86–95. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, http://cins.ankara.edu.tr/13_
- Kılıçdaroğlu, K. (2016). *Chp Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü Mesajı*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <https://www.chp.org.tr/Haberler/11/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglunun-8-mart-dunya-emekci-kadinlar-gunu-mesaji-16131.aspx>
- MHP. (2011). *2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi*. Ankara: MHP.

- Mumcu, O., & Çağlar, E. (2006). *Türkiye 'nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?* (Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Politika Notu No. 24).
- Mutfak Cadıları. (2010). En az 3 çocuk. *Bülten: Mutfak Cadıları*, (1). Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/kadin-emegi/50-kadin-emegi/630-en-az-3-cocuk.html>
- Oktaç, E. Y. (2013). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 31–53.
- Özer, S. (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekârlık Vergisi'ne İlişkin Tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış*, 6(12), 173–191.
- Sak, G. (2005). *AB-Türkiye: Dönüşüm Süreci ve Odalar*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1281363117-1.AB_Turkiye_Donusum_Sureci_ve_Odalar.pdf
- Semiz, Y. (2010). 1923–1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 423–469.
- Sevinç, D. (2006). *Türkiye'nin Avrupa Birliği Yolculuğu*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1255439632r5079.Turkiye___nin_Avrupa_Birliigi_Yolculugu.pdf
- Simmons, O. G. (1984). Population Policy Analysis and Development Planning. *The Journal of Developing Areas*, 18(4), 433–448.
- TBB. (2010). *Başbakan yanılıyor! Nüfusumuz azalmıyor!* Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/3cocuk-1985.html>
- TBB. (2016). *Suç İşliyorsunuz!* Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/kadinhekim-6173.html>
- TEPAV. (2010). *TEPAV Vakıf Senedi*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, http://www.tepav.org.tr/upload/mce/tepav_vakif_senedi.pdf
- Thomas, J. W., & Grindle, M. S. (2016). Political Leadership and Policy Characteristics in Population Policy Reform. *Population and Development Review*, 20(1994), 51–70.
- TMMOB 3. Kadın Kurultayı Delegeleri. (2013). Tmmob 3. Kadın Kurultayı. içinde *Kurultay Sonuç Bildirgesi* (ss. 64–67). Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği.
- TÜSİAD. (2010). *2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018, <http://tusiad.org/tr/tum/item/6240-tusiad-ve-birlesmis-milletler-nufus-fonu-unfpa-->

2050ye-dogru-nufusbilim-ve-yonetim-projesi-kapsaminda-hazirlanan-raporlarini-
ankarada-kamuoyuna-sundu

UNFPA. (2007). *Nüfus ve Kalkınma Politikaları*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018,
<http://www.unfpa.org.tr/v2/pages/nuefus-ve-kalkinma-politikalari.php>

UNFPA. (2013). *UNFPA Türkiye: Ülke Profili*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018,
<http://www.unfpa.org.tr/v2/pages/uelke-profilii.php>

Usta, A. (2013). Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış. *Yasama Dergisi*, (24), 78–
102.

World Bank. (2016). *Türkiye Genel Bakış*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018,
<http://www.worldbank.org/tr/country/turkey/overview#1>

www.cevreonline.com. (2015). *Çevre Sorunları*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2018,
<http://cevreonline.com/cevre-sorunlari/>

Yıldız, M., & Sobacı, M. A. (2013). Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir
Çerçeve. In M. Yıldız & M. A. Sobacı (Eds.), *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama* (ss.
16–42). Adres Yayınları.